

TÜRKİYE'DE UYGULANAN İSTİKRAR POLİTİKALARI VE SONUÇLARI

Yrd. Doç. Dr. Lale ALKINOĞLU*

I- EKONOMİK İSTİKRAR

A- TANIM, KAVRAM ve AMAÇLAR

Ekonomik istikrar, 'denge', 'kararlılık', 'önceki durumu muhafaza etme' anlamında kullanılmaktadır. Burada sözü edilen denge kavramını biraz açacak olursak, dengesizliklerin olması, dengenin sürerek ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi ya da konjonktürel dalgalanmaların etkisinin hafifletilmesi gibi geniş bir çerçeve oluşturulabilir.

Klasik iktisatçılar için istikrar kelimesinin anlamı, fiyat istikrarı olarak belirlenmiştir. Oysa günümüzde ekonomik istikrar, hem fiyat istikrarının sağlanması ve korunması, hem de istihdam düzeyinde ve üretimde istikrarın sağlanması anlamını içermektedir. İç istikrar olarak nitelendirilen bu durum, dış istikrar (ödemeler dengesinin sağlanması) ile de bütünleşmelidir.

Bir ülkede istikrarın sağlanabilmesi için o ülkede fiyatlar genel düzeyinin istikrarlı bir gidişinin olmasına ve üretim kapasitesinin tam olarak kullanılmasına bağlıdır. Bu iki amacı aynı anda gerçekleştirebilmek, bunu sağlayacak politikalar uygulamak oldukça güçtür.

Tam istihdam ve fiyat istikrarının aynı zamanda sağlanmasında ortaya çıkan güçlük, ekonomi politikası uygulayanları çoğu zaman bir tercih yapmak zorunda bırakmaktadır. İktisat literatüründe de bu konu tartışmalı olup, hükümetler halen işsizlikle fiyat istikrarı arasındaki ters yönlü ilişkiyi giderecek politika arayışları içindedirler. Tam istihdama yaklaşmanın bedeli enflasyon olmakta; enflasyon oranının yükselmesi ise, talebin daraltılması yönünde politikaları gerektirmektedir. Bu ise hem işsizliğe yol açmakta, hem de ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Bununla beraber bazen sorunlardan birinin çözümlenmesi, diğer sorunun da çözümlenmesine ışık tutabilmektedir. Örneğin, bir ekonomide hem işsizlik hem enflasyon eşanlı olarak ortaya çıkmış ise, bu durumda maliye politikası araçları ile iç talebin uyarılarak işsizliğe çözüm bulunurken, iç talepteki artışlar diğer taraftan fiyatlar genel düzeyini yükseltmektedir. Eğer ekonomide dış açıkla birlikte işsizlik varsa, ihracatta çeşitli teşviklerle yaratılacak artış, hem üretimi ve istihdam düzeyini yükseltecek, hem de dış açığın azalarak dış istikrarı sağlamak mümkün olacaktır. Bu durumda üretimden elde edilen artışla enflasyonu kontrol etme imkanı yaratılacaktır. Özetle iç ve dış istikrarın birlikte sağlanabilmesi için ekonominin sahip olduğu koşullara göre uygun politikaların uygulanması gerekecektir (1).

B- İSTİKRAR POLİTİKASI

İstikrarı sağlamaya yönelik istikrar politikaları, her şeyden önce, otoritelerin tercihlerine bağlıdır. İstikrarı sağlamak için amaç sayısı arttıkça, yeni araçların kullanılması ya da amaçların ancak belli ölçüler içinde gerçekleştirilmesi gerekecektir. Bu nedenle karşımıza 'istikrar politikası' (programı) kavramı çıkmaktadır.

İstikrar politikası 'iktisadi dalgalanmaların genişlemesini sınırlandırmak için bunlar üzerinde eylemde bulunma olanağı sağlayan çeşitli önlemler olarak tanımlanmaktadır (2). İstikrar politikasının amacı, fiyat istikrarsızlığına yol açmadan tam istihdamı sağlamaktır. Bunun yanı sıra ödemeler bilançosunu dengede tutmak da gerekecektir. İstikrar politikaları ekonominin mal, sermaye ve döviz piyasalarında denge fiyatına ulaşmasını sağlamak amacıyla da uygulanmaktadır. Bu çerçevede istikrar politikaları, makro ekonomik göstergelerde ortaya çıkan sapmaların düzeltilmesine yönelik olarak alınan önlemler bütünüdür (3).

II- TÜRKİYE'DE UYGULANAN İSTİKRAR POLİTİKALARI

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde enflasyon ve işsizlikle birlikte fiyatlar genel düzeyinde, istihdam ve üretim hacminde istikrarsızlık meydana gelmektedir. Gelişmiş ülkelerde ekonomik faaliyetlerde görülen istikrarsızlığın kaynağını yatırımlar oluştururken, gelişmekte olan ülkelerde istikrarsızlığın kaynakları çok daha çeşitli ve karmaşıktır. Genellikle bu ülkeler, tarımsal üretimdeki dalgalanmalar ve ihracat hacmindeki değişimlerden kaynaklanan istikrarsızlıklarla uğraşmaktadırlar. Gelişmekte olan ülkeler gibi Türkiye'de ekonomik dalgalanmaların büyük bir kısmı, doğa koşullarına bağlı tarımsal üretim hacminde meydana gelen değişimlerden kaynaklanmaktadır.

Ülkemizde, kronik işsizlik ve enflasyonun yanı sıra kısa dönem fiyat ve gelir hareketleri meydana gelmektedir. Özellikle 1960'lı yıllardan sonra konjonktürel dalgalanmalar fiyat artışlarının sürekli güçlenmesine neden olmuştur. Türkiye ekonomisinde konjonktürel dalgalanmalar, tarımsal üretim hacminde doğa koşullarının neden olduğu değişimlere bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye'de fiyatlar genel düzeyinde görülen artışlar kısa dönemli istikrarsızlıklardan güç almaktadır. Ayrıca ekonomik gelişme açısından Batı ülkeleriyle aradaki farkı kapatmak için hızla sanayileşme gereği ile devlet dış kaynak kullanımına ağırlık vermiştir. Bu şekilde devlet, sanayileşmek için dış kaynak kullanan, fakat kullandığı dış kaynağı kazanma gücünden yoksun bir ekonomik yapıyı oluşturmuştur. Özellikle 1950'den sonra kolaylaşan dış kaynak kullanımı ekonomiyi dış kaynak bağımlısı bir duruma getirmiştir. Bu bağımlılık sonucunda yeterli kaynak bulunamayınca ekonomik istikrarsızlıklar ve krizler gündeme gelmiştir (3).

Ülkemiz için yapılan bu genel açıklamalardan sonra Türkiye'de uygulanan istikrar programlarının incelenmesi uygun olacaktır. 1958-1994 döneminde ortaya çıkan ekonomik krizler ve sonucunda alınan önlemler dönemler halinde aşağıda incelenecektir.

A- 1958 İSTİKRAR PROGRAMI

II. Dünya Savaşı sonrasında gelişmekte olan ülkelerde kalkınma sorunları Keynesyen görüş çerçevesinde ele alınmıştır. Ülkemizde de bu görüş para arzının sürekli artırılarak faiz oranlarının düşük tutulması, kaynakların harekete geçirilmesi açısından temel ekonomi politikası olmuştur.

Özellikle 1950-1953 yılları arasında moneter unsurların ağırlık kazandığı görülmektedir. 1951 yılında reeskont oranı % 4'den % 3'e, bankaların kredi faiz oranları %

8.5'dan % 7'ye , mevduata ödenen azami faiz oranı ise % 4.5'dan % 2.5'a düşürülmüş; % 20 oranındaki munzam karşılıkların kamu kesimi finansmanında kullanımı sürdürülmüştür (4). Reeskont ve faiz oranlarının düşürülmesi sonucunda kamu kesimine ve özel kesime verilen krediler arttırılmış, böylece para arzı çoğalmıştır.

1954 yılından sonra iklimin kötü gitmesi nedeniyle tarımsal üretimde gerileme olmuş, ithalatın yavaşlamasıyla reel gelirden önemli düşüşler meydana gelmiştir. Döviz rezervlerinin tükenmesi ve Kore konjonktürünün olumlu etkisinin sona ermesiyle milli gelir ve üretim artışı yavaşlamıştır. Buna karşın, bütçe açıkları, artan hazine avansları, destekleme alımlarının finansmanı gibi nedenlerle para arzının arttırılmasına yönelik bir para politikası izlenmesi, fiyatlarda önemli bir artışa neden olmuştur. 1950-1955 yılları arasında TEF endeksi 100'den 130'a çıkmıştır. Ancak, fiyatlardaki hızlı artış, yatırımlardaki plansızlık, dış yardım ve kredilerin aynı nedenlerle azalması, hükümeti 4 Ağustos 1958 tarihinde istikrar programı uygulamaya yöneltmiştir. Söz konusu istikrar programı dış ticaret rejiminin düzenlenmesi ve ihracatın arttırılması yanı sıra enflasyonun kontrolüne yöneliktir. Bu programda yer alan önlemleri iki grupta özetlemek mümkündür (5,6):

1- a) Para ve kredi arzının kontrol altına alınması, özellikle para arzının artmasına neden olacak M.B kredilerinin sınırlandırılması,

b) Kamu sektörünün ve öncelikle KİT'lerin finansal dengeye kavuşturulması,

2- a) İç ve dış fiyatlar arasındaki farkı gidermek ve böylece dış dengenin yeniden sağlanması amacıyla Türk parasının devalüe edilmesi,

b) Ağır dış borç yükünün, kredi veren ülkelerle anlaşmaya varılarak ertelenmesi ve yeniden dış kaynak sağlanması.

Alınan önlemlerle enflasyonun dizginlenmesi amaçlanmış, önlemler özellikle açık finansmana son verilmesi ve para arzının genişletilmesine son verme noktasında yoğunlaşmıştır. Böylece ekonomide likidite fazlasını emerek yüksek düzeyde fiyat istikrarı sağlamak istenmiştir.

30 Haziran 1958'de banka kredileri bu amaç doğrultusunda dondurulmuş, fakat daha sonra buna 200 milyon TL'lik bir limit eklenmiş ve 1959'da bu limit 400 milyon TL'ye çıkarılmıştır. Aynı şekilde Merkez Bankası'nın kamu kesimine açacağı kredilere tavan uygulanarak, bu tarihteki düzey korunmaya çalışılmıştır. 400 milyon TL'lik bir ek yapılmak suretiyle bir sene sonra ödenmesi şart koşulmuş ve 1960 yılına kadar bu tavanı aşacak başka kredi verilmemiştir.

İstikrar Programı, fiyat istikrarının yanı sıra ödemeler dengesini sağlama amacını taşımaktaydı. Gümrük vergileri yoluyla ithalatın maliyeti yükselmiş, ihracat ise çeşitli mal gruplarına göre değişik primlerle teşvik edilmiş, ve ihracatı arttırmak için 'döviz kurları ayarlaması' yapılmıştır (7). Bu ayarlama ile katlı kur sistemi getirilmiştir.

22 Ağustos 1960 tarihinde ithalattan alınan ek vergiler ve ihracat primleri kaldırılarak hukuki devalüasyon yapılmış; 1 ABD \$ 9 TL'ye yükseltilmiştir. Böylece ABD doları değeri % 300 oranında yükselmiş, Türk Lirası ise, % 66.6 oranında düşürülmüştür. 5/239 sayılı kararname ile de katlı kur sistemi uygulamasına son verilmiştir.

1958 İstikrar Programı, paranın dış değerinin düşürülerek ihracat tıkanıklığını gidermeye ve diğer taraftan para ve kredi hacmi dondurularak ekonomik denge sağlamaya yönelik önlemler dizisidir. Uygulanan istikrar programının önemli bir eksikliği, faiz oranlarının yükseltilmemiş olmasıdır. Reeskont oranı ve faiz oranlarının, programın mantığı gereği yükseltilmesi gerekirdi (8). Bu dönemde kamu harcamalarıyla ilgili önlemler tam anla-

myla uygulanamamış ve para arzını daraltıcı önlemlerin gecikmeli alınmış olması, ekonomide dengesizlik ve fiyat artışlarının sürmesine neden olmuştur.

B- 1970 İSTİKRAR PROGRAMI

27 Mayıs 1960 devriminden sonra, ekonomiyi dengeye getirmek için yeniden önlemler alınmış, para ve kredi enflasyonuna son verilmek istenmiştir. Bu önlemlerden sonra 1960-1961 yıllarında ekonomik durgunluk ortaya çıkmıştır. Ancak 1962 yılında siyasi güvensizlik ortadan kalkınca, ekonomide beliren durgunluğu gidermek için faiz oranları düşürülmüş, tekrar para arzını ve kredi hacmini genişletici önlemler alınmıştır.

1961 Anayasası, ekonomik gelişmenin bir plan doğrultusunda gerçekleştirilmesini öngörmüş, Türk ekonomisi 1963 yılında uygulanmaya başlanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile yeni bir döneme girmiştir. 15 yıllık bir perspektif içinde hazırlanan bütün planlarda; hızlı bir kalkınmanın gerçekleştirilmesi için tasarrufların artırılması, kalkınmanın ekonomik istikrar esasına dayanarak, kaynaklardan fazla harcama yapıp bunun para arzı artışıyla finanse edilmesinden kaçınılması ilke olarak benimsenmiştir.

Ayrıca dış ticarete korumacılığa dayalı politikaların benimsenmiş olması, ithal ikamesi yatırımlarını teşvik ettiği için, ithalat önemli ölçüde artmıştır. Türk lirasının değerinin yüksek tutulmasının da, bu artışta rolü büyüktür. 1964 yılında 537 milyon \$ olan ithalat 1966'da 718 milyon \$ olmuştur. İthalatın gerçekleşme süresini kısaltmak ve ithal talebini kısmak amacıyla ithalat teminatlarının para arzı üzerindeki etkisi dikkate alınmamıştır. Özellikle 1964 ve 1965 yıllarında ithalat teminatlarının neden olduğu deflasyonist baskının, zaten o dönemde durgun olan ekonomi üzerine olumsuz etkileri olmuştur.

1967 yılının sonunda iç ve dış fiyatlar arasındaki farkın büyümesi ve dış ticaret açıklarının giderek artması karşısında hükümet devalüasyon yapmamakla beraber buna benzer etkiler gösterecek önlemler alma zorunluluğunu hissetmiştir. Bu önlemler (9); ithalattan alınan gümrük vergilerinin artırılması, rıhtım ve damga resim oranlarının yükseltilmesi, ithalat teminat oranlarının yükseltilmesi, ihracatta vergi iade kapsamının genişletilmesi, ihracat kredilerine düşük faiz oranları uygulanması ve işçi-turist dövizlerine prim verilmesi olarak sayılabilir. Alınan bu önlemler ekonomide etkisini tam olarak gösterememiştir.

Türk ekonomisinde dengeler 1970 yılının ikinci yarısında iyice bozulmuş; ödemeler bilançosu, sanayide hammadde sıkıntısı, iç talep baskısı, kamuda görülen tasarruf açıkları sorunlarıyla yüz yüze kalınmıştır. Bu sorunları çözmek amacıyla 10 Ağustos 1970 tarihinde istikrar önlemleri alınmıştır. Bu önlemler klasik istikrar önlemleri olmakla beraber, ağırlık noktası devalüasyon olmuştur.

10 Ağustos 1970 tarihinde açıklanan devalüasyon kararıyla 1 \$ 9 TL'den 15 TL'ye yükseltilmiştir. Devalüasyonun gerekçesi; ihracatı teşvik etmek, ithalatı pahalılaştırarak kısıtlamak, ticaret dengesi açıklarının azaltılarak ödemeler dengesi üzerindeki baskısının hafifletilmesi ve dış ödemelerin zamanında yapılmasını sağlamaktır.

İhraç mallarımızın talep esnekliğinin az olması nedeniyle, 1970 devalüasyonunun Türkiye'nin ihracatını ya da ihraç gelirlerini arttırmayacağı ifade edilmiştir (10,11). Bununla birlikte devalüasyonun fiyatları olumsuz yönde etkileyerek enflasyona yol açabileceği görüşüne de yer verilmiştir (12,13).

Bu önlemlerin başarılı olması için, ihraç gelirlerinin toplam gelirin önemli bir kısmını oluşturması ve devalüasyonun döviz gelirlerini önemli ölçüde arttırması gerekir. Ancak bu şartlar o dönemde Türkiye için söz konusu değildi; çünkü ihracatımızın milli gelire oranı % 5 dolayındaydı. Bu durum göstermektedir ki, sadece parasal önlemler sorunlara

çözüm getirmekte yeterli olmamaktadır. Bunun için üretimin artırılarak ihracata yönlendirilmesi, yatırımların planlanması, üretim tekniği ve organizasyonun geliştirilmesi gerekmektedir.

1973 yılı sonunda petrol krizini yaşayan Batılı ülkeler stagflasyon sürecine girmişler, Türkiye ise döviz rezervlerinin yüksekliğinin koruyucu etkisiyle, bu durgunluktan daha sonra etkilenmiştir. 1974 Temmuz'unda Kıbrıs Başı Harekatı bütçeye ayrıca yük getirerek hazinenin kredi ihtiyacını artırmıştır.

1974 yılından sonra işçi dövizlerinin azalması, dünya petrol fiyatlarındaki artışların Türkiye'yi etkilemeye başlaması, altın ve döviz rezervlerinin azalması sonucu tekrar döviz darboğazıyla karşılaşmıştır. Bu durum 1977 yılında ekonomik dengeleri iyice bozmuş, yüksek enflasyon, artan işsizlik ve dış açıklarla ülkenin ekonomik gelişmesi yavaşlayarak stagflasyonist sürece girilmiştir.

C- 1978 İSTİKRAR PROGRAMI

Belirtilen bu olumsuz konjonktür nedeniyle 1977 yılının sonlarında yeniden istikrar önlemleri alınmasına gerek duyulmuştur. 21 Eylül 1977 tarihinde Türk Lirası dolara göre % 10 oranında devalüe edilerek 1 \$ 19.25 TL olmuştur. Devalüasyonun yanısıra alınan önlemler bir bütün halinde yürütülmediği için başarısız olmuştur. Olumsuz gelişmeler 1978 yılında da sürmüş, 1 Mart 1978 tarihinde Türk Lirası dolara göre % 23 oranında devalüe edilerek 1\$ 25 TL'ye yükseltilmiştir.

1978 yılı programında, petrol krizinden kaynaklanan sorunlara bağlı olarak ithalatı kısıtlayıcı uygulamalar artırılmıştır. İthalattan alınan damga resminin oranı % 10'dan % 25'e çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra mali politika önlemleri de alınmıştır. Fakat uluslararası finans çevrelerinden yeterli desteği görmeyen 1978 İstikrar Programı başarısız olmuştur.

D- 24 OCAK 1980 İSTİKRAR PROGRAMI

Türk ekonomisi 1980 yılına gelindiğinde önemli ölçüde politik ve ekonomik istikrarsızlık yaşamaktaydı. Gerek dış faktörlerin, gerekse iç faktörlerin etkisiyle üretim durmuş, dış açıklar artmış, enflasyon oranı üçlü rakamlarla ifade edilmeye başlanmıştı. Üretimde ve dağıtımda karaborsa ortaya çıkmış, işsizlik sorunu önemini korumaya devam etmişti.

24 Ocak Kararlarının amacında ivedilik taşıyan konu, enflasyonu yavaşlatarak fiyat istikrarını sağlamak, ekonominin döviz ve enerji darboğazını aşabilmesi için ihracatı teşvik etmek olarak belirlenmiştir. Bu kararların amacı, her şeyden önce ekonomiyi istikrara kavuşturmak, bozulan dengeleri yeniden kurmaktır. Bunun için de, serbest teşebbüs gücüne önem verilerek piyasa mekanizmasının çalıştırılması amaçlanmıştır.

Uygulanan yeni ekonomik programın uzun dönemli amaçlarından birisi, sanayileşme stratejisinin değişmesi ve buna bağlı olarak sanayileşmede yapısal değişimin sağlanmasıdır. İthal ikamesine dayanan ucuz kredi ve dövizle finanse edilen sanayileşme politikasından, ihracata dönük, dış rekabete açık sanayileşme politikasına geçilmiştir.

İstikrar önlemleri, ekonomik dengelerin yeniden kurulmasına yönelik kararlar olup, pek çok alanda uygulamaya konulmuştur. Özellikle anti-enflasyonist politikaların ve ihracatı teşvik ederek döviz rezervlerinin artırılmasına yönelik politikaların yer aldığı 24 Ocak Kararları, aynı zamanda piyasa ekonomisinin temelleri üzerine oturtulması gereken ve serbest piyasa sisteminin varolup işlemesi halinde sonuç verebilecek politikaların özünü

teşkil eder. 24 Ocak Kararlarında ekonomik yapının serbest piyasa özelliklerine sahip olup olmadığı konusu büyük öneme sahiptir.

24 Ocak Kararlarıyla devlet bütçe açıklarının enflasyonist etkisi göz önüne alınarak bütçeyi denkleştirmeye çalışmak, en azından bütçe açıklarını mümkün olan en düşük düzeye indirmek amaçlanmıştır. Bu nedenle kamu tüketiminin kısıllacağı, yatırımların belli sektörlerle sınırlı tutulacağı, transferlerin ve sübvansiyonların azaltılması yoluyla antienflasyonist bir kamu harcama politikası izlenmesi kararlaştırılmıştır.

Türkiye'de 24 Ocak Kararları olarak adlandırılan yeni iktisat politikasının bir amacı da cari işlemler açığının kapatılmasının sağlanmasıdır. Bu politikanın belirgin niteliği, döviz kurunun günlük olarak saptanması halinde ihracatın karlı olacağı ve bunun sonucunda hem mevcut üretim yapısı içinde iç pazardan dış pazara kayma olacağı, hem de yeterli süre tanındığında üretimin de yapısının buna göre şekilleneceği görüşüne dayanmasıdır. Bu görüş, klasik serbest dış ticaret anlayışının gelişmekte olan ülkelerin sorunlarına da çözüm getirebileceği biçimindeki yeni yaklaşıma dayanmaktadır (14). 24 Ocak Kararlarının dış kurlarının arz ve talebe uyarak değişmesini iki yönlü olduğunu söyleyebiliriz. Birinci yönü; döviz kurlarının arz ve talebe uyarak değişmesini sağlayacak bir mekanizma kurmak, ikinci yönü ise ihracatı teşvik etmektir. Burada döviz kurlarının serbest piyasa güçlerine göre bir fiyat olarak belirlenmesi değil, bir teşvik aracı olarak kullanılması söz konusu olmaktadır.

24 Ocak Kararlarının dış dengeye yönelik önlemlerinin ilk uygulaması, dolar karşısında Türk Lirasının % 48.6 oranında devalüe edilerek 47.10 TL'den 70 TL'ye yükseltilmesidir. Bu devalüasyondan sonra hemen her ay gerçekleştirilen kur ayarlamalarıyla, ucuz ihraç ürünleri ile dış pazarlarda rekabet gücünün artırılması amaçlanmıştır. Bu nedenle Türk Lirasının dış değerinin ilk aşamada büyük ölçüde düşürülmesinden sonra ihracatta önemli artışlar olmuştur.

24 Ocak 1980 İstikrar Programının daha önce 1958, 1970 ve 1978'de uygulanan programlardan farklı bir yapıda olduğunu ifade etmek mümkündür. Burada öngörülen uzun dönemli kalıcı bir ekonomik gelişme programıdır. Uzun döneme yönelik yapısal amaç üç noktada toplanmaktadır. Bunlar, kamu sektörünün faaliyet alanının daraltılması, sermaye-emek piyasalarının arz talep koşullarına bırakılması ile iç ve özellikle dış piyasada liberalleşmeye daha fazla ağırlık verilmesidir.

1980 İstikrar Programı, kur politikasını temel politika değişikliği olarak ele almış, daha önce izlenen üç programa oranla devalüasyon mekanizmasına süreklilik kazandırmıştır. 1958 programıyla saptanan kurlar, sabit kur sistemine uygun olarak belirlenmiştir. Primli sistem olarak bilinen 1958 kurları, ihracatımız içinde % 75 - 80 oranında payı olan geleneksel ürün ihracatının sürekliliği amacına uygun olarak farklı prim uygulanmasını gerektirmiştir. Yine sabit kur anlayışına dayalı olarak saptanan 1970 istikrar programı, işçi dövizlerine verilen önem nedeniyle bu dövizlere farklı kur uygulamasını getirmektedir. Geleneksel tarım ürünleri ihracatı için dünya fiyatları karşısında farklı parite saptanmıştır. 1978 programı, sabit kur sistemi çerçevesinde yürütülmüştür. 1980 programı ile sabit kur dönemi kapanmıştır. Uygulamaya konulan kur politikası ile, iç ve dış fiyatların uyumlaştırılması hedeflenmiştir.

Fiyat mekanizmasının tüm ekonomi için geçerliliğini kabul eden (emek piyasası hariç) 1980 istikrar programının bu yaklaşımı diğerlerinden bu yönüyle de ayrılmaktadır. Fiyat mekanizmasının işlerliğine bırakılan faiz ve kur politikalarının aktif bir unsur olması, 1980 programının temel özelliğidir. Bu anlamdaki bir kaynak dağılımı sürecine Türk ekonomisi ilk kez girmektedir (15).

Faiz politikası açısından 1980 programı daha öncekilerle karşılaştırıldığında diğerlerinden çok farklı nitelikte olduğu görülmektedir. Çünkü 1980'den önceki programlarda faiz politikası aktif bir unsur olarak görülmemiştir. 1958, 1970 ve 1978 programlarında para-kredi ve faiz politikalarında daha çok idari kararlar yoğunluk kazanmakta, buna karşın 1980 programında idari kararların yerine serbest faiz politikasının ağırlık kazandığı görülmektedir.

E- 5 NİSAN 1994 İSTİKRAR PROGRAMI

Türkiye ekonomisinde giderek ağırlaşan sorunların varlığı 1994 ekonomik krizini hazırlamıştır. Genel kabul gören görüş, bu krizin temelindeki sorunların geçmiş yıllardan beri uygulana gelmekte olan yanlış politikalarından kaynaklandığıdır.

Kamu sektöründe görülen açıklar iç borçlanma faizlerinin arttırılmasına neden olmuş ve 1989'da 42 trilyon olan iç borç miktarı 1994 yılında 400 trilyona yükselmiştir. Ülkemizde ön plana çıkan borç yönetimi politikası, özellikle 1985 yılından sonra Türk finans sektöründe hızlı bir gelişmeye neden olmuş, yeni finansal araçların piyasaya arz edilmesi ve yüksek getiri sağlaması bu politikanın yerleşmesini sağlamıştır. Kamu kesiminin borçlanma gereği, özellikle personel harcamaları ve KİT borçlanma gereğindeki artış nedeniyle yükselmiştir. Borçlanma gereğinin GSMH'ya oranı 1989'da % 5.2 iken, 1990'da % 10.2, 1991'de % 14.5, 1992'de % 14,9 ve 1993'de % 16.3'e çıkmıştır. Ayrıca 1993 yılının ikinci yarısından itibaren Merkez Bankası kısa vadeli avansları da çok büyük boyutta kullanılmıştır. Bu durum ekonomiyi 5 Nisan Kararlarına götüren nedenlerin başında yer almaktadır.

1989'da çıkarılan 32 sayılı karar gereğince, döviz ve sermaye piyasalarında liberalleşmeye gidilmiştir. Bu kararlarla birlikte, ülkemizde döviz bulundurma serbestisinden sonra para ikamesi olgusu yaşanmıştır. Bu olgu, aşırı değerlendirilmiş TL politikasının izlendiği dönemde, TL'nin değerinde meydana gelecek değişmelere karşı sürekli olarak bir güvence sağlamıştır. Döviz tevdiat hesaplarının toplam mevduatları içinde oranı yükselmiştir. Bu oran 1989'da % 32.8 iken 1990'da % 35.2, 1991'de % 51.7, 1992'de % 67.6 ve 1993'de % 82.4 olmuştur (16). Ülkemizde para ikamesi olgusu enflasyondan korunma yolu olmaktan öte, TL'nin muamele işlevini de görmeye başlamıştır.

Aşırı değerlendirilmiş TL politikasından 1992 yılından itibaren vazgeçilmeye başlanmış ve yurt dışından borçlanılan kısa vadeli fonların gelmesi için faiz oranları yükseltilmiştir. Reel faiz oranlarının çok yükseklerde seyretmesi; özel sektör yatırımlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Mevcut kredi faizleriyle sanayi kesiminin üretim yapması mümkün olmamıştır. Daralan iç piyasa için çözüm üretilememiş, sanayide ciddi boyutlarda istihdam sorunu yaşanmaya başlanmıştır. 1993 yılının ikinci yarısından sonra kamu otoritelerinin özel sektörden gelen baskılar nedeniyle faiz oranlarını düşürmesi, döviz kurlarının yükselmesine ve sıcak paranın yurt dışına gitmesine neden olmuştur. Bu durum 1994 yılı başında döviz krizini hazırlayan en önemli faktör olmuştur.

Böyle bir ortamda, iç ve dış piyasalarda ekonomiye olan güvenin azalması ve uluslararası rating kuruluşu Moodys'nin Türkiye'nin kredi notunu düşürmesi krizi başlatmıştır. O güne kadar suni olarak dengede tutulmaya çalışılan ekonomide çöküş başlamış, dolarizasyon hızlanmıştır.

27 Ocak 1994 günü % 13.6 oranında bir devalüasyon yaşanmış ve dolar MB tarafından 15.186 TL'den 17.250 TL'ye, serbest piyasada ise 21.000 TL'ye yükselmiştir. Devalüasyondan sonra bile döviz talebi durmamış, piyasaya yeniden 4 milyar dolar sürülmüştür. Döviz rezervleri hızla erimiş ve TL'ye güven kalmamıştır. 27 Ocak'ta yaşanan krizle hükümet yıllık faiz oranını % 100'leri aşan oranlara çıkarmıştır. Merkez Bankasının

döviz kurlarındaki baskıyı azaltması sonucunda 18 Mart'ta % 11 oranında yeni bir devalüasyon yapılmıştır. ABD Dolan 28.000 TL'ye, Alman Markı ise 16.500 TL'ye yükselmiştir. Böylece TL dolar karşısında % 77.2, Mark karşısında ise % 92.4 oranında değer kaybetmiştir.

1994 yılının ilk üç ayında gerçekleşen devalüasyonların ortak nedeni, döviz rezervlerinin eridiği inancının toplumda yaygınlaşmasıdır. Gerçekten de ilk devalüasyondan sonra hükümetin TL'ye yatırım yapılması çağrısına rağmen halk dövizde olan talebini sürdürmüştür. Türk lirasına yeniden talep yaratmak ve güven kazandırmak amacıyla faizlerin yüksek düzeye çıkarılması işlemi TL'nin itibarının çok zayıfladığı bir dönemde yapıldığı için, başarılı olamamıştır. Merkez Bankası müdahalelerinin ve yüksek faizin geçici bir etki yaptığı gözlenmiş, gerek iç ve gerekse dış piyasalardaki olumsuz izlenimi gidermek için çok daha köklü önlemlere ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır.

Ardı ardına yapılan devalüasyonlar dış ticaretimizin olumsuz gidişini engelleyememiştir. İhracat gerileme sürecine girmiş, ithalattaki artış ise sürmüştür. Devalüasyondan hemen sonra girdileri büyük ölçüde ithalata bağımlı kamu ve özel sektör ürünlerine zam yapılmış, bu da enflasyon oranlarını yükseltmiştir. Şubat 1994 toptan eşya fiyatlar % 10.1 olarak 1992 yılından sonra ikinci kez iki haneli rakama çıkmıştır. Tüketici fiyatlarındaki artış ise son dört yılın Şubat ayı rakamlarındaki en yüksek düzey olan % 6'ya ulaşmıştır. Mart ayında toptan eşya fiyatlarındaki artış ilk defa tüketici fiyatlarındaki artışın üzerine çıkmıştır (17). Diğer taraftan hükümetin vergi alma yerine borçlanma politikasını tercih etmesi ve kamu harcamalarını reel kaynaklar yerine para basarak finanse etmesi, faizleri yükselten ve enflasyonu da büyük ölçüde arttıran bir faktör olmuştur.

Ekonomideki istikrarsızlığın gittikçe arttığı bu kriz döneminde, bozulan makro ekonomik dengeleri yeniden kuracak, ekonomideki belirsizliği giderecek bir istikrar programının varlığı gündeme gelmiştir.

1- 5 NİSAN 1994 KARARLARININ AMACI

5 Nisan Ekonomik İstikrar Programının temel hedefleri; enflasyonu hızla düşürmek, Türk Lirasına yeniden güven ve istikrar kazandırmak, kamu gelirlerini arttırmak, kamu harcamalarını kısıtlamak ve bütçenin finansman ihtiyacını frenlemektir. Bu programla bir yandan ekonominin hızla istikrara kavuşturulması amaçlanırken, diğer yandan da bu istikrarı sürdüreceği yapısal reformların gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu nedenle ekonomik önlemler, istikrar önlemleri ve yapısal düzenlemeler olarak iki grupta toplanmıştır.

2- İSTİKRAR ÖNLEMLERİ

- Programın uygulanması ile oluşacak yeni koşullarda, döviz kurunun hedeflenen enflasyon oranı ile uyumlu bir şekilde gelişmesini sağlamayı amaçlayan bir kur politikası izlenecek, spekülasyon hareketlere yer verilmeyecektir.

- Hazine ve diğer kamu kuruluşlarının Merkez Bankasından kredi kullanımına sınırlama getirilerek, M.B. daha özerk bir yapıya kavuşturulacaktır.

- Repo'ya ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre; VDMK ve A tipi yatırım fonu katılma belgeleri repo kapsamında çıkarılmıştır. Repo'ya konu olan menkul kıymetin mükerer olarak repoda kullanılması ve açığa repo yapılması önlenecektir.

- Gelir arttırıcı önlemler olarak 5 Nisan'dan itibaren vergi denetimleri yoğunlaştırılacak, devletin elinde bulunan sosyal tesis, kamp ve lojmanların kira bedelleri rayiç seviyelerine çıkarılarak, kuruluşların lojman ve kira gelirleri bütçeye aktarılacaktır.

- Bütçe açıklarının kapatılması için, akaryakıt vergisinden bütçeye aktarılan pay % 50'den % 70'e çıkarılacak, akaryakıt fiyat istikrar fonu kesintisi % 10'dan % 25'e yükseltilecektir.

Ekonomik Önlemler Uygulama Planı istikrarı sağlamanın yanı sıra yapısal önlemleri de içermektedir. Orta vadede, ekonomik kalkınmanın sağlıklı ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşması için kamunun yeniden yapılandırılmasını hedefleyen yapısal düzenlemeleri zorunlu kılmaktadır. Özelleştirme, sosyal güvenlik kuruluşları reformu, yerel yönetimlerin idari ve mali düzenlemeleri buna temel esas olmuştur.

3- 5 NİSAN KARARLARININ TÜRK EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Öncelikle belirtmek gerekir ki, 5 Nisan Kararları krizi durdurmak için alınan, ancak gecikmiş kararlar bütünüdür. Genelde sadece kamu maliyesi alanında bazı geçici nitelikteki önlemlerle olumsuz gidiş durdurulmaya çalışılmıştır. Bu program ortaya koyduğu hedefleri gerçekleştirmeye çalışsa bile, ekonomik istikrarı orta vadeye taşıyamayacağı açıktır. Kararları almak kadar bu kararların sürdürülebilir nitelikte olması, ekonomik istikrarı sağlamada gerekli koşuldur. Oysa 5 Nisan programında bu kararlılık ve sürdürülebilirlikten söz etmek mümkün değildir. Örneğin, hükümet Haziran ayında işsizliğin artması ve sanayi sektöründen gelen baskılar karşısında, belirli vergilerde indirim giderek bazı alt sanayi sektörlerini kollamak zorunda kalmıştır. Bu durum bizi istikrar politikalarında kararlılığın olmadığı sonucuna götürmektedir.

5 Nisan Kararlarının uygulanmasından sonra, özellikle üretim ve istihdam üzerine olumsuz etkilerin görülmesi kaçınılmaz bir durum olmuştur. Kararları izleyen dönemde ülkemizde stagflasyonun ötesinde bir durgunluk yaşanmaya başlanmış, bazı sektörlerde depresyon benzeri durumlar ortaya çıkmıştır.

İmalat sanayiinde en olumsuz şekilde etkilenen otomotiv sektörü olmuştur. Çünkü bu sektörün ileri ve geri bağlantılarının geniş olması ve kendisini tamamlayan yan sanayilerin fazlalığı 5 Nisan Kararlarına en fazla tepki gösteren sektör olmasına neden olmuştur. Nitekim, hükümet otomobil üzerinden alınan % 12 oranındaki vergiyi % 6'ya düşürmek durumunda kalmıştır. Otomobil üreticilerinin 1994 krizi karşısında 'daha az üretim, daha yüksek fiyat' politikasını sürdürmeleri, 1994 Ocak-Ağustos dönemi üretiminin bir önceki yılın eş dönemine göre % 36 oranında azalmasına yol açmıştır.

5 Nisan Kararlarının parasal krizden reel krize dönüşmesi işten çıkarmaları yaygınlaştırmıştır. Buna paralel olarak işsizlik büyük boyutlara ulaşırken, özellikle imalat sanayiinde kapasite kullanım oranları giderek düşmüştür. 5 Nisan Kararlarını izleyen aylarda yatırımların durması da işsizliği arttıran bir başka ekken olmuştur. İşverenler, işyerlerinde kendilerinden daha uzun yıllar yararlanabilecekleri işçileri tutmayı tercih etmişler, orta yaşlı ve üstündekileri işten çıkarmışlardır.

5 Nisan Kararlarının uygulama sonuçları; ihracat, cari işlemler dengesi ve döviz kuru politikalarında ilk yılda başarıya ulaşıldığını gösterirken; özelleştirme, enflasyon ve büyüme konularında başarısız olduğunu göstermektedir. İstikrar programının genel bir değerlendirmesi aşağıdaki tabloda verilmektedir.

5 Nisan Kararlarının en önemli bölümü yapısal dönüşüm reformlarıdır. Programın en başarısız kısmı da bu olmuştur. Özelleştirmede hedeflenen ile gerçekleşenler arasında

çok büyük uçurumlar ortaya çıkmıştır. Kapsamlı bir özelleştirme süreci başlatılamamıştır. KİT'lerin özelleştirilmesine yönelik yasa ancak 24 Kasım 1994'de çıkartılabildiği. Özelleştirme ile ilgili yetki yasalarının Anayasa Mahkemesi tarafından ardarda iptal edilmesi, bu konuda yapılan çalışmaları ve beklentileri kırmaktadır. Dolayısıyla özelleştirmenin hukuki alt yapısına ilişkin düzenlemeler konu ile ilgili taraflar arasında genel bir uzlaşma sağlandıktan sonra hazırlanmalıdır.

Bunun yanı sıra yapısal reformların içinde yer alan sosyal güvenlik reformları konusunda da başarılı olunamamıştır. Aynı şekilde tarımsal destekleme politikasından vazgeçilmesi öngörülürken, hükümet tarafından seçim yatırımı olarak görülmeye devam edilmiştir. Dolayısıyla 5 Nisan Kararlarında yapısal reformlar konusunda hiçbir somut adım atılmamıştır.

5 Nisan 1994 Kararlarında Hedef ve Sonuçlar

Hedef

BÜYÜME: İstikrarlı büyüme hedeflendi.

ENFLASYON: 1994 hedefi yüzde 110'du

DIŞ TİCARET AÇIĞI: 14 milyar dolarlık açık yarıya inecekti.

CARİ DENGİ: 7 milyar dolarlık açık 1 milyar dolar fazlaya dönecekti.

İÇ VE DIŞ BORÇ: Aksama olmadan ödenecekti.

DÖVİZ REZERVİ: Net 1 milyar dolar artış hedeflendi.

DIŞ KREDİ: Ekonomik tedbirler kredi notunu yükseltecekti.

ÖZELLEŞTİRME: 1994 sonuna kadar zarardaki KİT'ler kısmen veya tamamen özelleştirilerek 3.5 milyon dolar gelir hedeflendi.

YAPISAL REFORMLAR: Sosyal güvenlik reformu, tarım desteklemelerinde değişiklik yapılacak, mahalli devre açıkları kapatılacaktı.

YATIRIMLAR: 1994'de bitecekler hariç tüm kamu projelerinde yüzde 20 kısıntıya gidilecekti.

BÜTÇE AÇIĞI: 1994 başındaki 192 trilyonluk hedef 110 trilyona çekilecekti.

DOLAR HEDEFİ: 1994 sonunda 38.000 TL olacaktı.

KAMU KESİMİ BORÇLANMA

Sonuç

GSMH 1993'e göre 1994'de yüzde 6 küçüldü. Kişi başına gelir 3007 dolardan 2192'ye indi.

1994 sonunda yüzde 149.6 oldu.

Hızlı kur artışı ithalatı yüzde 21 düşürdü, ihracatı yüzde 18 artırdı, açık 5.2 milyar dolara indi.

Döviz gelirleri yüzde 6 arttı, ithalattaki daralma nedeniyle cari işlemler 2.6 milyar dolar fazla verdi.

Hiç borç alınmadan 7.7 milyar dolar dış borç ödendi. İç borçta aksama olmadı.

5 Nisan'da 3 milyar dolar olan döviz rezervi 11 milyar dolara yükseldi.

Kredi notu yükselmedi. Uluslararası piyasalardan borçlanma sağlanamadı.

Yalnızca özelleştirme yasası çıktı. 28.2 milyon dolarlık satış, 19.6 milyon dolar tahsilat yapıldı.

Hedeflerin hiç birine ulaşılamadı.

Kamu yatırımlar durdu. Sabit fiyatlarla yüzde 34.8 azaldı.

Açık 150 trilyon oldu. Başarısızlık nedeni olarak özelleştirme gösterildi.

Dolar 1994'ü 38.700'den kapattı.

Yüzde 7.5'a düşürüldü.

GEREĞİ: Yüzde 17'den tek haneli rakama inecekti.

MERKEZ BANKASI: Özerk hale gelecekti. Yüzde 15 olan kısa vadeli avans kullanımı düşürülecekti.

VERGİ DÜZENLEMELERİ: Gelir ve Kuumlar Vergisi mükelleflerine ek vergi ve firmalara Net Aktif Vergisi getirilecekti. 70 trilyon gelir bekleniyordu.

Hazine, Merkez Bankası kaynakları yerine kamu bankalarına yöneldi. Tüm mevduata devlet güvencesi geldi.

Hedef aşıldı. 100 trilyondan fazla gelir elde edildi.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Ödemeler dengesi sorunları ve giderek artan enflasyon bir ekonomiyi olumsuz yönde etkilemeye başladığında istikrar programlarına başvurulmaktadır. Her ülkenin ekonomik yapısı, koşulları farklı olması nedeniyle uygulanan istikrar programlarının sonuçları da farklı olmaktadır. İstikrar programlarında başarılı olan ülkeler ekonomiyi olumsuz etkileyen söz konusu sorunları üretim kaybına uğramadan ve mali çöküş yaşamadan çözümlenmiş ülkelerdir.

IMF'nin ekonomisinde sorunları olan ülkelere önerdiği istikrar politikaları, üretimin arz unsurlarıyla belirlendiğini, bu nedenle genişleyici politikaların zorunlu tasarrufu ve enflasyon vergisini riske edeceğini varsaymaktadır. İstikrar programlarının uygulanmasında talebin kısılması ekonomik faaliyetleri yavaşlatmamakta, buna karşın fiyat düzeyini düşürmektedir. Dış ticarete konu olan malların fiyatları sabit tutulduğunda, yurtiçi malların fiyatları düşmektedir. Bunun sonucunda değişen nispi fiyatlar, ithalat talebini kısmak ve ihracatı canlandırmak yoluyla dış ticaret dengesini düzeltmektedir. Bu kural, üretimin arz tarafından belirlendiği, para dolaşım hızının sabit olduğu ülkeler için geçerlidir. Bu koşullardan birinin olmaması, istikrar programlarının üretim üzerinde daraltıcı etkileri olmasına yol açacaktır (18). Örneğin, Türkiye'nin 1980 yılında uyguladığı istikrar programının ilk yıllarında üretimde düşüş olmuştur.

Türkiye ekonomisi ilk istikrar programını 1946 yılında uygulamaya koymuş ve bugüne kadar 11 istikrar programı ile ekonomide bozulan makro dengeleri düzeltmeye çalışmıştır. Yarım asırdır istikrara ulaşma amacına yönelik birçok kez istikrar programları uygulanmasına karşın, ülkemiz uzun vadeli istikrara bir türlü kavuşamamıştır. 24 Ocak 1980'de uygulanan istikrar programının dışında kalanların başarısız olmasındaki en önemli nedenlerden biri yapısal reformları içermesine rağmen gerçekleştirilememesidir.

İstikrar programlarının hazırlanması ve başarıyla sürdürülmesinde temel unsur, ekonomik hedefler ve bunlara ulaşılmasında kullanılan yöntemlerdir. Temel makro hedeflere aynı anda ulaşılması yerine öncelikli olanların saptanması, programın başarısı açısından önemlidir. Ancak kısa dönemli ve dar kapsamlı yaklaşımlar yerine, uzun dönemli ulusal ve uluslararası boyutta bir yaklaşım sorunların çözümüne daha olumlu etkide bulunacaktır.

Bir istikrar programında başarı sağlamanın yolu, o programla ilgili güvenin ve inancın olmasından geçmektedir. İstikrar programı uygulayan hükümetler, istikrar için herkesin fedakarlık etmesi gerektiğini vurgulamalı ve çeşitli kesimleri bu fedakarlığı yapmaya ikna edecek siyasi hüneri gösterebilmelidir. Yürütülen istikrar programının güvenilirliği ne kadar yüksekse, ekonomik birimlerin ekonomik değişkenlerin gelecekteki değerleriyle ilgili beklentileri o kadar olumlu olacaktır. Uygulanan istikrar programının başarılı olması ve beklentilerin istenilen yönde oluşması için izlenen programda belirlenen hedeflerden sap-

maların açıklanması ve düzeltilmesi bir zorunluluktur. Bu nedenle kısa ve orta vadede ulaşılmaması hedeflenen noktaların iyice belirlenmesi, sapmaların açıklanması ve düzeltilmesi gerekir.

Bütün istikrar programlarında reçeteler, geniş halk kitlelerine bir süre fedakarlık yapmasını empoze etmektedir. Bu konu siyasi partilerin özellikle muhalefet partilerinin çok kolay istismar edeceği bir alanı oluşturmaktadır. Bu yüzden, siyasi partiler arasında da belli bir uzlaşma sağlanması gerekli ön koşul olmaktadır. Türkiye'de gerçekleştirilmesi en zor konulardan biri de, belli bir konuda toplumsal uzlaşmanın gerçekleştirilmesidir.

Siyasal irade ve toplumsal uzlaşma istikrar programlarının başarısı için gereklidir. Bu konuda dikkat edilecek nokta, önerilen programın toplumsal uzlaşmayı kolayca sağlayacak, herhangi bir kesime üstünlük sağlamayan ama tüm kesimlerin yararlanacağı ve yükün paylaşılacağı mesajını vermesidir.

Ekonomik istikrarı sağlamak fedakarlık ister. Bu fedakarlığın dengeli ve adil olması gerekir. Onun için, fedakarlığın eşit dağılmadığı ve yükün fazlasının kendi omuzlarına yüklendiğini savunan kesimler istikrar önlemlerini benimsemeyeceklerdir. Şimdiye kadar uygulanan istikrar programlarının yükü en fazla dar ve sabit gelirliilerin üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu durum da, ekonominin sağlıklı bir yapıya kavuşturularak bu kesime kaynak aktarımını sosyal adalet ve sosyal barış açısından son derece önemlidir. Bu programların istihdam ve gelir bölüşümü üzerindeki etkileri göz önüne alınmazsa sonuçlar başarılı olmamakta, ve yeni istikrar programı arayışları gündeme gelmektedir.

Türkiye son yirmi yıldır ekonomide istikrarı sağlamada başarısız olmaktadır. Bu durum ülke ekonomisinin kaynaklarından etkin bir şekilde yararlanmasını ve gelişmesini engellemiştir. Ekonomik gelişmenin toplumsal beklentileri karşılayamaması ve refahın adil bir şekilde artmaması sosyal ve siyasal istikrarsızlığa neden olmaktadır. Kurumsallaşmanın yetersiz olması, ortaya çıkan istikrarsızlıkların krize dönüşmesini kolaylaştırmaktadır. Türkiye ekonomisi ürettiğinden daha fazla tüketme eğiliminde olması nedeniyle krizlerle karşılaşmaktadır. Türkiye'nin öncelikle aşması gereken sorun üretimdir. Türk ekonomisinde çeşitli kesimlerin ayrıcalıklarını koruma çabası ve popülist politikalar uygulaması ülkede üretimin ve yapısal reformların yolunu tıkayan en büyük engeldir.

KAYNAKÇA

1. Sadık ACAR: 'Türkiye Ekonomisinde Konjonktür Olayları'. Düşünce Dergisi Yıl 1, Sayı 1, İzmir, 1987, s. 102-103.
2. BROCHIER, P. TABATONİ: Mali İktisat (Çev. Adnan Ertaş). İstanbul, 1971, s. 504.
3. UYSAL, İ. MAZGİT, M. ÇETİNKAYA: Türkiye'de ve Gelişmekte Olan Ülkelerde İstikrar Programları ve Türkiye İçin Bütüncül Bir Yaklaşım. İzmir, 1995, s. 5, 40
4. Akbank Yayınları: Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1973). İstanbul, 1980, s. 507.
5. Suat ÖKSÜZ: Türkiye'de Para ve Dış Denge. Eskişehir, 1980, s. 57-58.
6. Dündar SAĞLAM: Türkiye Ekonomisi, Yapısı ve Temel Sorunları. Ankara, 1976, s. 87-88.

7. Anne O. KRUEGER: Turkish Devaluation; Promises and Pitfalls. Ankara, 1971, s. 247.
8. Sadun AREN: Para ve Fiyatlar (1950-1960). Ankara, 1961, s. 21.
9. Mükerrerem HİÇ: 'Ödemeler Bilançosu Açıkları Sorunu ve 10 Ağustos 1970 Devalüasyonu'. Türkiye'nin İktisadi Gelişme Meseleleri Cilt 1, İstanbul 1971, s. 315.
10. Necdet SERİN: 1970 Devalüasyonu. Milliyet Gazetesi, 15.8.1970.
11. Ahmet KILIÇBAY: Devalüasyon Üzerine. Cumhuriyet Gazetesi, 20.10.1970.
12. Mükerrerem HİÇ: Devalüasyon ve Sosyal Adalet. Milliyet Gazetesi, 15.8.1970.
13. Nuri KARACAN: Vergi, Devalüasyon ve Fiyatlar. Milliyet Gazetesi, 9.10.1970.
14. D. WOODLAND: International Trade and Resouce Allocation. Amsterdam, 1982.
15. Nazif EKZEN: '1980 Stabilizasyon Paketinin 1958, 1970 ve 1978-1979 Paketleriyle Karşılaştırmalı Analizi'. Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım. Ankara, 1984, s. 177.
16. TCMB: Aylık İstatistik Bülten. Kasım 1993.
17. İMREN, V. AKMAN: Türkiye'de ve Dünyada Enflasyon. İstanbul, 1980, s. 94-98.
18. Sudi APAK: Türkiye'de ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik İstikrar Uygulamaları. İstanbul 1993, s. 314-315.